

שבט התשע"ז

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

משפטים ומוסר

לפרשת משפטים (על פי שיעורים של הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל והרב שמעון קליין)

1. שמות כ':

"מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי"
 "וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי"
 "וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי"
 2. הרמב"ן (בראשית ל"ד, יג):

"ועל דעתך, הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושה ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל..."

3. שמות ט"ו, כה:

"שֵׁם שָׁם לֹו חֶק וּמִשְׁפָּט"

4. תהילים קמ"ז, יט-כ:

מִגִּיד דְבָרָיו לְיַעֲקֹב חֶקְיוֹ וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל. לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בְּלִי יָדְעוּם הַלְלוּהָ
 5. הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל:

הקב"ה נתן לעם ישראל את החוקים והמשפטים שלו, מה שלא עשה לאומות אחרות. המשפטים מבטאים קשר ייחודי בין עם ישראל לקב"ה, ובאמצעותם עם ישראל והקב"ה מסתודדים יחד – משא"כ הדינים שניתנו לאומות העולם, שאין מטרתם אלא ליצור חברה מסודרת ותקינה גרידא.

לפי זה מובן מדוע מוקמה פרשת משפטים באמצע תיאור מעמד הר סיני. המשפטים הם תנאי לקבלת התורה. עם ישראל התחייב להיות בקשר רצוף עם הקב"ה באמצעות קיום המשפטים. זהו חלק בלתי נפרד ממעמד הר סיני ומהברית שנכרתה בין עם ישראל לקב"ה. המשפטים בעם ישראל אינם רק עניין פורמאלי או דרך טכנית לשמור על חברה יציבה. מדובר בכללים המכתיבים את יחסו הערכי של האדם לזולת ולחברה ומקנים ערכי התנהגות בסיסיים.

הציבור הדתי בארץ לוקה לפעמים בכך, שהוא רואה בערכי המוסר והצדקה עניינים אוניברסליים, שאינם

נוגעים אליו באופן מיוחד, כך שניתן להתייחס אל ההגנה עליהם כאל מצוה שיכולה להיעשות ע"י אחרים, ולהתרכז בהגנה על הערכים המייחדים את עם ישראל. הציבור החילוני, שעניינים כמו שבת וכשרות אינם נוגעים ללבו, מקים קול זעקה בכל פעם שישנה פגיעה במוסר ובזכויות האדם, וכך הוא מצטייר כציבור יותר מוסרי ויותר הומניטרי. הציבור הדתי נוהג להזדעק רק כאשר פוגעים בערכים המייחדים אותו.

תפיסה זו היא מוטעית. ערכי המוסר, המשפט והצדקה אמנם רלוונטיים לכל אומות העולם, אולם הם בכל זאת נוגעים לעם ישראל באופן מיוחד, בהיותם מבטאים את הזיקה הייחודית שיש לו עם הקב"ה בכל הדורות, ולכן אל לנו להפקיר את השמירה עליהם בידי ציבורים אחרים.

6. שמות רבה ל', יג:

'וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יִהְיֶה סֵנֶה' (משלי כ"ט, ד) - זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות, ויתום ואלמנה הולכין אצלו שיעשה דין ביניהן, והוא אומר להן: עסוק אני במשנתך, איני פנוי, ואמר לו הא-להים: מעלה אני עליך כאלו החרבת את העולם

7. שמות כ"ג, ד-ה':

"כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבָדָה או חֲמֹרֹו תַעֲהֶה הַשֵּׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: כִּי תִרְאֶה חֲמֹרֹו שֶׁנֶּאֱדָרַבְּ רַבֵּץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדְלַת מַעֲזָב לוֹ עֲזָב תַעֲזָב עִמּוֹ".

8. שמות (משפטים) בהשוואה לדברים (כי תצא):

שמות כ"ג	דברים כ"ב
כִּי תִפְגַּע	לֹא תִרְאֶה
שׁוֹר אִיבָדָה	אֶת שׁוֹר אֲחִיךָ
או חֲמֹרֹו	או אֶת שִׁוֹ נֶדְחִים
תַעֲהֶה	וְהִתְעַלְמַת מֵהֶם
הַשֵּׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ:	הַשֵּׁב תְּשִׁיבֵם לְאֲחִיךָ:
	וְאִם לֹא קָרֹוב אֲחִיךָ אֲלִיךָ וְלֹא יִדְעֶתָ וְאִסְפַּתָּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתְךָ

11. הרב שמעון קליין :

בספר שמות עם ישראל נמצא בראשית דרכו, עדיין לא מגובש כעם, הערבות ההדדית טרם הבשילה, וגם תפישת האחריות נמצאת בראשית דרכה. ספר דברים, לעומת זאת, נאמר על ידי משה בשנה הארבעים, בו הוא חוזר על פרשיות רבות ועל סיפורים רבים שנאמרו קודם לכן, אלא שהפעם משוקעת באלו פרספקטיבה המכילה את ארבעים שנות המסע במדבר, כמו גם את ההכנות לכניסת העם אל ארץ החיים. תחת כותרת זו, ההבחנות שנחשפנו אליהן בין שתי הפרשיות אינן מקומיות, והן חוזרות על עצמן בצורות שונות ובמופעים רבים, בין ספר שמות לבין ספר דברים.

דומה שכך ניתן לומר בקשר לפרשייה שלנו: עד שנת הארבעים הכירו משה והעם את המסר הנאמר להם בסמוך למעמד הר סיני - בפרשת משפטים. שם חובת ההשבה התייחסה לאויב ולשונא, והעמידה תשתית, עדיין ללא ביטוי לרמת ערבות גבוהה, המאפשרת רתימה גבוהה יותר. צורת התנהלות כזו תאמה את עמדת העם הקרוב עדיין לעבדות מצרים, רחוק מן הבשלות, וקומות רבות עדיין לא נבנו בעולמו. בעקבות המסע הגדול במדבר, בעקבות הבשלה של ארבעים שנה, ובהתייחס לדור שעתיד להיכנס לארץ, מתחדשת עמדה רוחנית של ערבות ושל אחריות, והיא מאפשרת לעם להיחשף אל תורה ואל מחוזות חברתיים ורוחניים חדשים.

וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרַשׁ אֶחִידְךָ אֶתֹו
וְהִשְׁבַּתֹו לֹו:
וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחַמְרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לְשִׁמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֹדְתְךָ
אֶחִידְךָ אֲשֶׁר תֵּאבֹד מִמֶּנּוּ
וּמִצֵּאתָהּ לֹא תִוָּכַל לְהִתְעַלֵּם:
לֹא תִרְאֶה
אֶת חַמּוֹר אֶחִידְךָ אוֹ שׁוֹרוֹ
נִפְלִים בְּדַרְדָּךְ
וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם
הֵקֵם תִּקִּים עִמּוֹ:

כִּי תִרְאֶה
חַמּוֹר שִׁנְאָךְ
רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאוֹ
וְחִדְלָתְךָ מֵעֵזֶב לֹו
עֵזֶב תַּעֲזֹב עִמּוֹ:

9. הרב שמעון קליין :

"שׁוֹר אֵיבָךְ" - התורה מציבה את האיבה השוררת בין בעל השור לבין מוצאו ב'חזית'. הצבה זו אינה מובנת מאליה. אילו בסיס החובה היה בהלכות ממונות, אזכור האיבה היה זר לעניין, שהרי חובה ממונית אינה אמורה להיות מושפעת מטיב מערכת היחסים שבין בעלי הדין. תיאור חוזר ונשנה לייחוס החברתי ('אויבך', 'שונאך', או 'אחידך'), כמוהו כהצבעה על בסיס חובת ההשבה, המושגת על מערכת היחסים הקיימת בין אדם לחברו. ניסוח מדויק יותר יצביע אל עבר הערבות ההדדית השוררת בחברה המדוברת. כאשר חברה בנויה, ומערכת היחסים בתוכה מפותחת (בדומה למצב המתואר בספר דברים, כשהשור הוא "שׁוֹר אֶחִידְךָ") אזי חובת ההשבה היא רחבה ומשמעותית. כאשר החברה היא במצב ראשוני יותר, והאנשים בה מוגדרים כאויבים או שונאים זה לזה, החובה מצטמצמת בה באופן משמעותי.

ועדיין יש לשאול - מהו אם כן הבסיס לחייב כאשר שוררת ביניהם איבה או שנאה? האם לא מתבקש שבמצב זה של חוסר ערבות, אין לחיוב על מה לחול? דומה שהניסוח "שׁוֹר אֵיבָךְ" או "חַמּוֹר שִׁנְאָךְ" באים לענות על שאלות אלו. גם כאשר בעליו של השור הוא אויבך, לא בטלה הערבות ההדדית. או בניסוח אחר: 'ישנה ערבות בסיסית בעולם, חוקי מוסר בין אדם לחברו, המהווים תשתית שאין למטה ממנה', גם כאשר שוררת איבה או שנאה בין האנשים. יישומו בפרשייה זו היא בהוראה - לעשות את המעשה המוסרי המתבקש, מעשה שבסיסו הוא הערבות ההדדית המתבקשת בין בני אדם, גם כאשר האדם שאליו מתייחס המעשה הוא אויבך.

10. בבא מציעא ל', ע"א :

"דתנו רבנן והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם הא כיצד היה כהן והיא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו לכך נאמר והתעלמת מהם".